

Քննարկը պակաս թատրոնին մէջ յամին 1867 Ապրիլի 27ին, և իւր բովանդակ գործոց մէջ երկրորդ դատուեցաւ յետ Խառնադին:

1870 տարւոյն երբ Գաղղիոյ և Բրուսիոյ մէջ պատերազմն բացուեցաւ՝ զնաց ի լոնտրա, ուր յաճախ այլ և այլ մեծամեծ խմբերգութիւններ կառավարեց, և հոն կեցաւ մինչև 1875 տարին, ուր իւր անուամբ խմբերգութեանց ընկերութիւն մ' ևս հիմնեց: Իսկ 1875ին դարձաւ ի Բարիզ, և նորէն միեւնոյն գործօնէութեամբ սկսաւ այլ և այլ շարագրութիւններ յօրինել, և գրեց Հինգ Մարտի (Cinq-Mars), Պոլիպոս (Polyeucte), ևն:

Կունոյ շարագրեց ևս՝ Չայնաւոր պատարագ (Messe solennelle) մի, Մայր կայր առ խաչին (Stabat Mater):

Ունի նաև Պատարագ մի ի պատիւ Յովհաննա տ' Արքին և ուրիշ շատ մը եկեղեցական շարագրութիւնք, զանազան Պարերգութիւնք (Ballades) և այլևայլ կտորներ Ողբերգութեանց (Tragédies). ունի ևս զբաժ գաշնակի և ուրիշ նուագարանաց համար այլ և այլ կտորներ, շատ մը գեղեցիկ վէպեր (Romans) ընկերակցութեամբ գաշնակի, որք հրաշալի գործեր են, ինչպէս օրինակ իմն. Ողջոյն քեզ Մարիամ (Ave Maria), Յայգերգ (Sérénade) ևն. իսկ այժմ կը պարապի Քարլոպոլս Բոլաւն անուամբ նոր շարագրութեան մը:

Կունոյ 1847ին ամուսնացաւ Եփմեմերմանի օրիորդին հետ. իսկ 1857 ամին Օգոստոսի 15ին ասպետ ընտրուեցաւ՝ պատուոյ լեգէոնով. իսկ 1866ին Գաղղիոյ երաժշտութեան ակադեմիային անդամ եղաւ:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆՈՒԹԻՒՆՔ

ԳԻՑԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Սիկիլիոյ Գիգարանոսիւն — Գիգարանոսիւն կոչուի առասպելաց կամ մուրա հաւատոց ամբողջութիւնը, որոնք Յունաց և Հռովմայեաց և միւս ազգաց կրօնքին հիմը կազմեն, բաց ի Հրէից: Այս երկու խօսքով բարդուած Յունական mythologie բառն նշանակէ առասպելաբանութիւն ուստ աստուածոց, կիսաստուածոց և գիւցալ գանց վրայ:

Սուտ աստուածոց պաշտօնը՝ կոչուի կռապաշտութիւն: Նախ քննել և ճանչնալ պէտք է այս առասպելաց ծագումը. և առ այս՝ չարէ է բարձրանալ ցիանձարուրս մարգրեութեան: Աստուած երբ զմարդն գրաւ երկրիս վրայ, ինքզինքն ծանոց անոր իբրև ստեղծիչ իւր, և պատուիրեց որ այս ծանօթութիւնը աւանդէ իւր ժառանգներուն: — Այս կարգի պահուեցաւ, և Աստուծոյ և իւր օրինաց գիտութիւնն ի սկզբան հաւատարմութեամբ անցաւ յազգաց յազգս: Բայց երբ մարդիկ բազմացան և նոցա թիւն աճելով միշտ՝ ստիպեցան հեռանալ ի վայրացն՝ ուր մարդկային

սեռն ծնէր էր, չմարտութեան աւանգութիւնը սկսաւ եղծանիլ, և անկարգութիւնը իսկոյն այնպէս հայտնացաւ. որ Աստուած վշտեց ջնջել այս ապականեալ ցեղը: Զրհեղեղն արգար Նոյն տունը միայն կենդանի թողուց, յորմէ ելան նորէն բնակիչք երկրի, բայց Նոյն պատճառներն նորոգուելով՝ իմաստբնակ արգասիս նորէն յառաջ բերին: Նորէն մարդկան թիւն շատցաւ հրաշարի երազութեամբ, և չմարտութիւնը անգամ մ'ալ խանդարեցաւ բարուց հետ ի միասին. աւելի Նոյի երրորդ որդւոյն՝ Գամայ սերնդոց մէջ: Բոլոր ազգերն, բայց 'ի նմանէ զոր Աստուած իւր օրինաց աւանգապահ ընտրած էր և երկրիս վրայ չմարտութեանը վկայ դրեր էր, կամաց կամաց կորուսին իւրեանց ծագման հետքը և Ստեղծողին ծանօթութիւնը — Իսպայ քին որ ալ ըլլայ մարդկան կուրուութիւնը, նոցա իմացականութիւնն 'ի սպառ չօտարանաւ չմարտութենէ: Իւր զգայութեան պիտի եղող և անցեալ ժամանակաց վիշտութիւնը ընդունելու անփոյթ եղող մարդը, այն, կրնայ չգիտնալ թէ ո՞ր է Հայր աշխարհի, բայց ինչուան հոն չհասնիր՝ որ խորհի թէ ինչ որ կայ՝ պատճառ մը չ'ունի կամ սկիզբն գոյութեան: Այն պատճառն ալ զոր չճանչնար, կ'հիմարէր, կը հնարէ զայն: Ապա ուրեմն մոլորութիւնը ունի հիմն ինչ չմարտութեան, սուտ աստուածք՝ չմարիտ Աստուծոյ վկայք են, և անոնք եղան որ մարդկան հոգւոց այն գտարին ընուն, զոր վաղանցիկ անհաւատութիւն մի բացեր էր:

Առասպելաց ձևացումն և եկեղ յիշարարանքնան — Ըստ այսմ՝ կրօնական առասպելաց կամ Դիցարանութեան ծագումն յերկուց պատճառաց յառաջ գայ. առաջին պատճառն է, աւանգութեան մոռացութիւն, երկրորդն է՝ նոր հաւատովք լեցնել կորսուած հաւատոց պէտքը: — Երբ գիտենք առասպելաց ծագումն, պէտք է քննենք իմանանք թէ գոքա քննչէս ձևացան: Այս քննութիւնը շատ մեծ դժուարութիւններ ունի, որովհետև առասպելք պատկեր են կամ վարագոյր տեսակ տեսակ անթիւ գիպաց, զոր նոքա կ'ալակերպեն և կ'ալայլեն:

Երբ ալ չճանչցան և չպատեցին իրեն արարիչ տիեզերաց զմի միայն Աստուածն, ամենակալ և գերակատար, հարկ եղաւ բնութեան ամէն երևոյթիւնն այլևայլ պատճառաց ընծայել: Որով այն ամէն բան որ մարդուն կամբէն կատուած չունէր՝ աստուածացաւ: Իւր բնական մտաց լուսոյն թողուած մարդոյն նախկին պաշտելի առարկայն արեւն եղաւ, որոյ ջերմութիւնն երկիրս կը բեղնաւորէ և որոյ պայծառութիւնը կը լուսաւորէ զայն: Բնական էր որ արեւուն ընկերակցէր լուսին, որ Զահն է գիշերոյ, և որ ի սկզբան ժամանակը չափելու պէտք եղաւ: — Օգն որ զերկիր պատէ, լուսն որ զայն կ'ուռէր և զօւռոյ պէս զայն շրջապատէ, կրակն որ նորա ներքին խորերն տաքցնէ և զերկիրն ինքնին. այս ամէն տարրք որ սեփական զարութիւն մը կարծեցին թէ ունին՝ անկախ ի մարդոյն՝ աստուածացան: Օգոյն շարժումն, ջրոց ցայտումն, բուսոց աճումն աստուածոյ մը առանձին ազդեցութեան ընծայեցան: Արտա կերպով՝ երկիրք, միջնորար, մակերևոյթն և խորք երկրի բնակավայր եղան աստուածոց և անթիւ աստուածուհեաց, և ըստ բանի Պոսիւէի, ամենայն ինչ աստուած եղաւ բաց յԱստուծոյ:

Ինչ որ շարժուն է ի բնութեան՝ շարժմամբ փոխեցան եղան աստուածային անձինք, մարդն անուններ դրաւ և արկածներ ընծայեց այս աստուածոց զոր ստեղծած էր ինքն: Զայն ամուսնացուց, նոցա ընտանիք տուաւ, և այսպէս բազմապատկեց իւր պաշտաման առարկաներն. նոցա պատմութեան հետ՝ որ ի սկզբան բնական գիպաց այլարանութիւն մ'էր, խառնեց պատմական աղաւաղեալ գեպքեր, պատմաբանի և քննարկագիտութեանց յիշատակներ՝ շփոթ և խառնակ աւանգութեան

բղխած: Որով պատմութիւն մարդկան շփոթեցաւ բնութեան այլաբանական պատմութեան հետ: Բանաստեղծից երեակայութիւնն լայնեց ընդարձակեց և ևս կրօնից սահմանը: — Մարդիկներն մասնաւոր կերպով ունեցան իւրեանց աղքատութիւնը ողորդող հանձարոյն վրայ: և սիրով կը կապէին գեղեցիկ բուսոյ մը կեանքն յաւերժ հարսի մը գողորդի արկածից հետ, որ աստուածոյ մը ձեռքէն փախչելու համար կերպարանափոխ եղեր էր:

Այլաբանութիւնը յաստուածս կամ յաստուածային գործս կերպարանափոխեց արուեստից գիւտերն, և այս գիպաց վրայ այնպիսի քող մը քաշեր է, զոր շտապն դամ գծուար է վերցնել: Այսպէս, օրինակի համար, ցորենի հատն ձմեռը գետնի տակը կ'անցընէ, և կ'ելլէ վերջը հնձուելու համար: Բանաստեղծից մտաց Բնջ կը դառնայ այս ցորենահատը: Նոյն Ինմտարեայ աղջիկ մ'է ըսին՝ աստուածունհի երկրագործութեան, որ Մլուտանէն յափշտակեցաւ, և վերացաւ յաշաց ի խորս երկրի բնակող աստուածոյն:

Այսով չլինեցաւ սկսան աստուածացնել այն մարդիկ որ մեծամեծ քաղութիւններով իւրեանց նմանեաց ծառայելով նշանաւոր եղան, և աւելի մօտեցնելով միւս աստուածոց, աստուածներն ամուսնութեամբ միացուցին պարզ մահացուաց հետ: — Հերակլէս՝ ուժոյ ապականիչ հրէշից աստուածն, որդի է Արամազդայ և Ալկամենայ:

Աստուածացան առաքինութիւններն ալ, մուլութիւններ և խղճի խայթք, ամէն զգացմունքներ, միով բանին, որք մարդկան կամաց վրայ կը ներգործեն, որք կ'ուղղեն կամ որք կը անմղեն իւր հօգիս: — Խայթք խղճի եղան կատարելք գծարտոց՝ վրէժառու փոքր գնեալք, որովք անողոք կը հարկանեն յանցաւորները: Արգարութիւն և շքմարտութիւն, որ մարմնաւոր գոյութիւն չունին, մարմնացան այլաբանական անմիջեանքով իւրեանց բնութեան յարմար յատկութիւններով, և զայնս անմեղադրելէն ետքը՝ նոցա սեղաններ և տաճարներ կանգնեցան:

Այս ոճով ձևացան ինչ առասպելաց մեծագոյն մասն: Դիցաբանութեան նիւթերն հանուած են, 1° ի պատմութենէ աշխարհի, ի ստեղծագործութենէ, այս պատմութիւնը՝ արեգեւոյտի տեղութիւն կողի. 2° Գաստուածաբանութենէ կամ յաստուածային իրաց գիտութենէ. 3° ի բնական պատմութենէ, յորում բովանդակի՝ աստեղաբաշխութիւն, օգերեւութաբանութիւն, բնագիտութիւն, բուսաբանութիւն. 4° Գերական պատմութենէ մարդկան. 5° ի պատմութենէ մարդկային հոգւոյ, որ է հոգեբանութիւն. 6° ի քաղաքականութենէ և ի բարոյականէ: Այս առասպելաց բուն իմը, որ ի սկզբան մի միայն հայեացքով երևակայութեան ցնորք և խաղ մը կարծուի, շտապական է, որովհետեւ գիտութեամբ և պատմութեամբ չնկուած է. պէտք չէ ուրեմն թողուլ անցնիլ առանց զարմանալու կեղծեաց գեղեցկութեանը վրայ, այլ մանաւանդ պէտք է թափանցել ի խորս շքմարտութեանց, զոր այլակերպեցին առասպելք:

Օրինակք (symboles), Այլաբանութիւնք, Խորհրդաւոր նշանք (emblemes): — Այս կեղծիք մեծաւ մասամբ օրինակաց և այլաբանութեանց ժամանակի են: Օրինակաւ կը հասկացուին երևելի անմիջք՝ որ ի միակ անմեղ իւրեանց՝ շտապեալք և իրական անմիջք կը ներկայացնեն: — Այս խորհրդաւոր անմիջք ունին պատմութիւն մը, գերգառան մը և Բնջ որ վերաբերեալ է կենդանի էակաց: Օրինակի համար. Հեփեսոս օրինակ է հրոյ և ամէն դիպաց որ հրոյ կը վերաբերին. Հերակլէս օրինակ է ուժեղ մարդկան՝ որ յաղթեցին բնութեան և հրէշիցն՝ օրք զմարդութիւն կ'ա.

պահանջին: — Այլաբանութիւնք վերացեալ գաղափարներ միայն կը ներկայացնեն, այսինքն՝ որոց գոյութիւնն նիւթապէս չկայ. անմեղութիւնը այլաբանական անձնաւորութիւն մ'է: զի չկայ կենդանի էակ մը որ անմեղութիւն կոչուի. առասպելն այս տեսակ անձնաւորութեանց ոչ պատմութիւն և ոչ գերգասատան կու տայ: Այս աստուածութիւնք՝ թէ՛ խորհրդականք և թէ՛ այլաբանականք, յատկութիւններ ունին որ նշանական են: Նշանաւ կը հասկացուի իր մի որ ուրիշ իր մը կը ցուցնէ. օձն՝ խոչեմութեան նշան է, շուշանը՝ մաքրութեան, աղաւնին՝ քորովոյ, ևն:

Այս երեք բառերն ալ. օրինակ, այլաբանութիւն, խորհրդական, նշան գաղափար մը կը ցուցնեն. բայց օրինակն իրական կամ տառապելական անձնաւորութիւն մ'է, որ գիպաց կամ անձնաւորութեանց գումար մը կը ցուցնէ. այլաբանութիւնը կեղծ անձնաւորութիւն մ'է, որ վերացեալ գաղափար կը ցուցնէ. խորհրդական նշան իրական բան մ'է, որ վերացեալ գաղափար մը կամ զգացմունք մը կը ցուցնէ:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ Վ. ՃՆՏՈՅԱՆ

ԱՌԱԿ

ԱՂԱՒՆԻ ԵՒ ԿԱԶԱՂԱԿ

Կարկաշող կաշաղակն
Ու համատ Աղանեակն՝
Օր մի ելան ի միտին
Սիրամարգին հիւր գընացին:
Լաւ ընդունեց Սիրամարգ
Հիւրերը՝ շատ մեծարեց,
Եւ գառնալնուն ժամանակ
Նորէն գաւերը խնդրեց:
Ճամբան՝ զմայլած Աղանեակ
Սիրամարգին վարձուցին,
« Ի՞նչ քաղցըր, օհրուն
« Հիւրքնկալութիւն »
Ասաց, « Դորա, կարծեմ, հոգին
« Շատ նըման է դըրսի տեսքին »:
« Բայց գիտեցիր դուն », —
Հարցուց կաշաղակ,
« Նորա ոտքերուն
« Խորթ արգեղութիւն.
« Այն ի՞նչ սէ, բարակ... »

« Ի՞նչ անխորժ ձայն,
« Ականջըս խըլացան: »
« Չէ, կըրկնեց Աղանեակ.
« Ձի տեսայ ես այն տեղ
« Ոչ մի բան խորթ՝ արդեղ:
« Նորա սիրուն է բարի,
« Վայելուչ կերպարանք.
« Կ'ըցցէ Սիրամարգ »:

Չարանեկ ընդուն
Գըտնել կ'աշխատի,
— Նիթէ ոչ շարութիւն,
Գնեթ վատ կողմէ կամ երջ:
Այլ առաքինին
Եւ հոգեպիտ արգար
Մածկէ կամակար,
Ինչպէս Աղանեակ,
Այլոց վերկապ:

Հ. ՔԵՐՈՎԱՐԷ Վ. ՔՈՒՇԵՆՆԻՍԻԱՆ